

Van daders en slachtoffers

De gespiegelde realiteit van kindermisbruik

Jellie Brouwer

Niets roept zoveel woede op als seksueel misbruik van een kind. Het viel te zien in het jaar 2014 toen er veel commotie ontstond toen de wegens kindermisbruik veroordeelde zwemleraar Benno L. op vrije voeten werd gesteld. Toen uitkwam dat hij in een flat in Leiden een onderkomen had gevonden, ontstond er onmiddellijk radicaal verzet in de buurt. Men wilde Benno L. weggagen. Wat uiteindelijk niet gebeurde, omdat de burgemeester niet wenste toe te geven aan de eisen van de actievoerders.

De Leidse actievoerders gingen wel erg ver, maar toch gaven zij uiting aan een breed gedeeld gevoel over een pedoseksueel: zo iemand moet wel een monster zijn, geen mens, het is onmogelijk je in zo iemand in te leven. Het is dan ook verwarrend om, nauwelijks een jaar later, de roman *Muidhond* te lezen vanuit het perspectief van de dader. *Muidhond* is het romandebuut van Inge Schilperoord, als psychotherapeut werkzaam voor het Pieter Baan Centrum. Het is een ijzersterk, bijna claustrofobisch boek, omdat je als lezer onder de huid van de pedoseksueel kruipt.

Dat maakt het misbruik overigens niet minder erg. Daarvoor hoef je maar het kort daarna verschenen boek *Lieveling* van Kim van Kooten te boek te lezen over een vijfjarig meisje dat wordt misbruikt door haar stiefvader. Het is een van de opvallendste literaire debuten van 2015, gebaseerd op het verhaal van Pauline Barendregt. Een vrouw met een flitsende carrière in de modewereld. Als designdirector gaf ze jarenlang leiding aan de ontwerpteam van internationale modemerken. Van Kooten en zij leerden elkaar kennen doordat hun kinderen naar dezelfde basisschool gingen. Toen Kim haar wens uitte een boek te schrijven maar geen goed verhaal had, zei ze: dan heb ik wel wat voor je.

Pauline Barendregt (1969) werd als meisje jarenlang seksueel misbruikt door haar stiefvader. In het sterk autobiografische boek komen moeder en dochter, afkomstig uit een achterstandswijk, terecht in een kapitale villa in Zwijndrecht. Ze weten niet wat ze meemaken als ze daar aankomen. Haar moeder heeft gereageerd op een contactadvertentie: 'Heer (niet onbemiddeld) zoekt hulp in de huishouding'. En nu ontvangt die meneer ze en wordt Puck (Zoals Pauline in de roman heet) overladen met cadeaus. Van hulp in de huishouding is al snel geen sprake meer, ze wordt zijn vrouw, maar voor zijn seksuele geneugtes zoekt hij vanaf dag één de vijfjarige Puck op.

Je bent helemaal nat van het zweet,' zegt de man.

Hij trekt mijn t-shirt een stukje omhoog en legt zijn hand op mijn blote rug. Zijn vingers glijden van boven naar onder en hij zegt: 'Doorweekt'.

Pauline Barendregt verliet op haar zeventiende de villa met een havodiploma. Ze had ook gymnasium kunnen doen maar koos voor havo want dat scheelde weer

een jaar. Vanaf het moment dat ze wegging bij haar moeder en *ome mijnheer*, zoals haar stiefvader in *Lieveling* heet, bedacht ze dat ze haar verhaal ooit naar buiten ging brengen. Ook vanuit een maatschappelijke verantwoordelijkheid. 'Als ik me realiseer dat er bij mij in de straat statistisch gezien twee meisjes wonen die op dit moment hetzelfde overkomt, al kan ik maar één meisje helpen, ik wil dat het niet voor niks is geweest.' Zegt ze tegen me, wanneer ik haar interview voor het radioprogramma *Kunststof*.

Het boek is aangrijpend en met humor geschreven. Je zit als lezer in het hoofd van het vijfjarige meisje dat niet beter weet, en zich niet realiseert dat het mogelijk is dat een volwassene haar moedwillig kwaad doet. Het besef daarvan dringt langzaam tot haar door naarmate ze ouder wordt. De opluchting is dan ook groot als Puck eindelijk opgenomen wordt in het ziekenhuis als ze veertien is. Het meisje had de oplossing voor haar problemen gezocht in een eetstoornis. Die had haar bijna het leven gekost maar ja, wat was dat dan voor leven?

Pauline Barendregt denkt zelf overigens niet dat ze werkelijk anorexia had. Het ging niet om een fout zelfbeeld. 'Het was protest; gewoon niet meer willen eten.'

Ze geeft zichzelf hiermee een machtige rol. Van een psychotherapeut hoorde ik dat het verwaarloosde, mishandelde of misbruikte kind het nare gevoel afweert door zich te oefenen in niets of niemand nodig hebben, in het niet meer voelen van eigen behoeften. Geen eten meer nodig hebben is daarin de een na laatste stap. De laatste dat je niet meer hoeft te ademen.

Een horrorverhaal

Een keur aan artsen komt langs aan haar bed, waaronder dokter Kuipers. Maar ook dokter Gijs, de psychiater. De lezer heeft de neiging Puck aan te sporen iets te zeggen. Ondertussen gaat het misbruik door, zelfs binnen de muren van het ziekenhuis. Het enige geruststellende lijkt te zijn dat dit alles plaatsvond in 1984. Meer dan dertig geleden en de situatie in de ziekenhuizen van nu zal toch zeker verbeterd zijn in dat opzicht? Van Kooten en Barendregt durven er hun handen niet voor in het vuur te steken.

De feiten geven een aanwijzing voor de omvang van het probleem. Twee jaar geleden verscheen het rapport van Corinne Detmeijer, de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld. Daarin werd een schatting genoemd dat in Nederland jaarlijks 62.000 kinderen voor de eerste keer slachtoffer worden van seksueel geweld. Zij bracht in kaart hoe vaak seksueel geweld tegen kinderen in Nederland voorkomt, en in welke vormen. Daarbij keek ze naar fysieke vormen van seksueel geweld zoals aanranding en verkrachting, maar ook naar vormen waarbij er geen fysiek contact plaatsvindt, zoals misbruik via de webcam of het bezit van kinderporno. Uit dit rapport blijkt verder dat één op de tien meisjes ongewild wordt betast, en dat één op de twintig ongewild orale of genitale seks meemaakt.

Dat zijn schokkende cijfers.

Het ziekenhuis, althans dokter Gijs, denkt de oplossing voor haar eetprobleem te hebben gevonden door pas weer bezoek toe te laten als ze wat heeft gegeten. Een betere dienst hadden ze Puck niet kunnen bewijzen. Niet eten, betekent geen bezoek van de stiefvader en dus even geen handen onder de lakens die bij haar naar binnen dringen. Puck stopt helemaal met eten en praten doet ze nog steeds niet.

Totdat meester Hofslot zich meldt bij de receptie van het ziekenhuis. Dokter Kuipers aarzelt of ze hem tegen het verbod van de psychiater in, toch even naar de kamer van Puck zal laten gaan. Hij staat al in de kamer voordat ze er erg in heeft. De oude meester van de lagere school laat zich van zijn doortastende kant zien, want als lezer waan je je af en toe in de poppenkast van Jan Klaasen en Katrijn. Zie je het dan niet? Doe wat, zeg wat, haal dat kind daar weg! Al lezend raak je ervan doordrongen hoe belangrijk het is dat iemand van zich laat horen.

Dokter Gijs, is gealarmeerd en haast zich naar het bezoek.

"Wat valt me dat van je tegen."

Meester Hofslot en ik kijken op. Dokter Gijs staat in de deuropening. Hij kijkt overdreven teleurgesteld.

"Geen hap betekent geen bezoek, Puck. Dat was de afspraak."

"We praten niet", zeg ik.

"Daar gaat het niet om." Gijs zet zijn handen in zijn zij. "Ik moet u helaas verzoeken om te vertrekken".

Waarna Puck 5, 6 happen van de vla neemt en dokter Gijs de kamer verlaat.

14.02 Ik ga meester Hofslot alles vertellen. Ik ga niet huilen

14.10 Ik heb meester Hofslot alles verteld. Ik heb niet gehuild

Het horrorverhaal van Puck komt er toch nog uit, daar in het ziekenhuisbed, maar het zijn niet de artsen of verpleegkundigen aan wie ze uiteindelijk haar geheim opbiecht. Sommige geheimen zijn te groot om te delen. Het is meester Hofslot die het voor mekaar krijgt. Wat doet hij wat artsen en psychologen nalaten?

13.50 Meester Hofslot zit naast mijn bed. We zeggen niks. Af en toe kijken we elkaar aan en dan knikken we.

Hij zegt niks. Hij vraagt niks. Hij kijkt haar alleen maar aan, geeft stilzwijgend maar wel indringend aandacht.

13.53

We weten allebei niet wie er moet beginnen met praten, daarom is het nog steeds stil.

13.55

Meester Hofslot heeft al een paar keer diep gezucht. Soms knikt hij in zichzelf. Hij pakt mijn hand. Laat hem weer los.

En als ook aan de moeder en oma het geheim wordt onthuld in het ziekenhuis, is de moeder van Puck 'er helemaal stuk van'. En oma Crooswijk zegt tegen dokter Kuipers en dokter Gijs: 'Het is net als in de oorlog. Met de Joden. Niemand vertelde je wat. Ik wist van niks.'

Pauline Barendregt legt in *Kunststof* uit: 'Een kind doet alles om te zorgen dat het geheim niet uitkomt. Als je heel jong bent weet je niet dat het gedrag van de volwassene niet klopt, want als kind vind je alles normaal. Maar als je ouder wordt en bewuster, komt de twijfel en de schaamte. Dan ga je je inbeelden: het ligt aan mij! Dus ga je je verhaal bedekken en zo kan misbruik van kinderen onder je neus bestaan en niemand die het ziet. Dat mechanisme wilde ik in dit boek uitleggen vanuit het kind zelf. Stenen gooien door de ruit van iemand van de vereniging Martijn gaat een kind niet helpen. Dan verbergt de pedofiel zich of gaat naar Thailand en misbruikt daar een kind.'

Een mens in plaats van crimineel

In *Muidhond*, een roman die zich als een spiegeling van *Lieveling* laat lezen, omdat je in de huid van de dader verkeert, beleef je het gevecht van de hoofdpersoon tegen zijn pedoseksuele neiging.

Sinds de pre-therapie een ruime maand geleden was opgestart, had hij wekelijks een gesprek met de gevangenispsycholoog. En maakte hij om de dag een opdracht uit zijn werkboek. Ook al begreep hij niet alles wat de psycholoog uitlegde, de termen die hij gebruikte waren veelbelovend: terugvalpreventieplan, signaleringssysteem. Het schema dat hij had gekregen stond vol vakjes, met daarin korte teksten over hoe hij zich moest gedragen. Wat goed was en wat niet; waar mogelijk risico zat. Met behulp van dit schema was hij bezig zichzelf grondig te veranderen.

"Wat doe jij je best, Jonathan, wat ben jji gemotiveerd", had de psycholoog gezegd. "Zo zie ik het niet vaak" en hij had hem recht aangekeken met zijn lichte ogen. Jonathan was aanvankelijk ongemakkelijk geworden van de man. Het was lang geleden dat iemand hem bij zijn voornaam noemde en zo vriendelijk tegen hem was.

Jonathan, de hoofdpersoon, is bij gebrek aan bewijs vrijgesproken van TBS. Hij trekt weer in bij zijn oude, eenzame moeder en probeert als een bezetene de cognitief gedragstherapeutische oefeningen te blijven doen terwijl hij afglijdt. Je ervaart hem al lezend niet als een slecht mens, maar als een pechvogel. Voor therapeuten kan het boek een bron van inspiratie zijn voor hun therapieën met zedendelinquenten. Bij de collega's van Inge Schilperoord van het Pieter Baan Centrum waren ze tevreden met het beeld dat nu ontstaat van de pedofiel: als

mens in plaats van als crimineel. En een rechter meende dat dit boek gelezen zou moeten worden in de opleiding.

Hij moest denken aan de oefening over empathie die hij met de psycholoog had gedaan. Het ging er om dat je meevoelde met een ander, dat je het gevoel van een ander aanvoelde. Dat waren de woorden die de psycholoog had gebruikt. Dat was belangrijk.

Hij pakte het werkboek erbij. Las het stukje dat hij er zelf over had geschreven. Voor anderen voelen, meevoelen, helpen, hij herhaalde het in zijn hoofd. Hij zou vanavond een pleister zoeken voor het meisje om zijn zorgzaamheid te tonen.

Schilperoord krijgt het inderdaad voor mekaar om van de dader een mens te maken voor wie we compassie kunnen voelen, ook al is daar de constante dreiging en weet je vrijwel zeker dat het weer mis zal gaan.

Dader Jonathan is een man van vlees en bloed, iemand om medelijden mee te hebben, een trieste figuur met een laag IQ en zonder sociale contacten. Ook op het werk spreekt hij niemand. Een onaantrekkelijke man van in de dertig die bij zijn moeder woont en haar het liefst ontloopt in het grauwe huis.

Hoe anders is de dader in *Lieveling*. Ome meneer is een man met geld en macht. Hij is de slechterik maar ook de verleider met cadeautjes, een groot huis, de man die ook welvaart brengt in het armzalige bestaan van moeder en dochter. Geen moment roept deze man empathie op.

Pauline Barendregt heeft Kim van Kooten tijdens het schrijven van het boek gevraagd of ze de stiefvader niet wat aardiger kon maken. Kim wil dan weten wat er aardig was aan hem. Het antwoord was: ik kon goed met hem kaarten. 'Ik wilde zo graag dat hij aardig voor me was. Dat is het Stockholmsyndroom. Je bent gevangen in de situatie en je focust op mooie dingen om het draaglijk te houden', legt Barendregt uit met de kennis die ze nu heeft.

Wij kennen het Stockholmsyndroom als identificatie met de dader. Het slachtoffer heft de machteloosheid op door zichzelf als verantwoordelijke voor het misbruik te ervaren. Identificatie met de redder bestaat ook. Je zou kunnen zeggen dat dit verweven is met Pauline's wens om andere kinderen te redden door middel van een boek waarin het verhaal verteld wordt.

In *Muidhond* is het makkelijk de aardige eigenschappen van de dader aan te wijzen. Jonathan geeft het meisje Elke precies wat ze thuis mist. Hij geeft haar aandacht. Maar hij doet nog iets belangrijks waardoor hij het kind aan zich bindt: hij vecht tegen de neiging om bij haar te willen zijn en juist dat gedrag blijkt het kind enorm te stimuleren om bij hem te willen zijn.

Van een psychotherapeut die met zedendelinquenten heeft gewerkt hoorde ik dat in de therapie vanaf het begin benadrukt wordt dat de dader het kind moedwillig in de val heeft gelokt en dat het aantrekken en afstoten dus onderdeel

is van een strategie is. In *Muidhond* is dat anders. Jonathan wil niets liever dan bij het meisje zijn en als hij haar afstoot is dat geen truc, maar een wanhopige poging om te voorkomen dat het weer fout gaat. Tot schrik van de lezer blijkt zijn manier van doen averechts te werken en het meisje bijna verliefd te maken.

Het lezen van *Muidhond* is ook om die reden een claustrofobische ervaring omdat we aan hem zijn uitgeleverd. Zoals hij gegijzeld is door zijn driftleven, zitten wij aan hem vast.

Afhankelijkheid en onveiligheid

Zowel *Muidhond* als *Lieveling* geven de lezer op het eind van het verhaal een stomp recht in de buik. Het wordt in één klap duidelijk hoe complex het leven van een meisje als Puck is, maar ook dat van een man als Jonathan.

Het is verbijsterend om te lezen dat aan het eind van *Lieveling* er een deal tot stand komt tussen de dader, de moeder en de dochter. De aanklacht wordt ingetrokken en moeder en kind keren terug naar de kapitale villa. De advocaat van de dader weet de zaak op de valreep nog zo te keren dat zijn cliënt een groter recht heeft op het predicaat slachtoffer dan het kind. Een en ander komt tot stand komt onder bemiddeling van de oma, omdat de moeder zelf niet in staat is om te begrijpen wat er op het papier staat dat ze moet ondertekenen. Het is moeder niet gelukt om alleen met haar dochter een zelfstandig bestaan op te bouwen. Puck gaat erin mee omdat weigeren nog onveiliger voelt.

Diezelfde combinatie van afhankelijkheid en onveiligheid is terug te vinden in *Muidhond*. Jonathan die maar bij zijn moeder blijft wonen terwijl hij dat eigenlijk heel moeilijk vindt en het verwaarloosde meisje dat denkt veiligheid te vinden bij de liefdevolle aandacht van degene die haar gaat verslinden.

Beide boeken hebben een open einde. Je weet niet het of het misbruik van Puck na de hereniging verder gaat en je blijft in het ongewisse of Jonathan in een psychose het meisje vermoordt, of dat het kind zelfmoord heeft gepleegd. In elk geval laadt Jonathan alle verdenking op zich door haar uit het water te halen en liefdevol z'n hemd en z'n shirt over haar heen te leggen. Op dat moment is het leven van beiden voorbij. Jonathan weet dat hij nooit meer vrij zal komen.

Zowel Van Kooten als Schilperoord maken ons duidelijk hoe kwetsbaar de ontwikkeling is van een seksueel bewustzijn. De al eerder opgevoerde psychotherapeut legde het ooit helder uit. Natuurlijk, zei hij, hebben kinderen seksuele gevoelens, maar tot in de puberteit blijven die gevoelens een cadeautje dat je nog niet uitpakt in het bijzijn van een ander. Langzamerhand komt het kind er aan toe om het heel voorzichtig en in zijn eigen tempo uit te pakken. Als het alleen is of soms al met een vriendje of vriendinnetje, om het papier er dan snel weer omheen te doen, net zo lang tot het er aan toe is om het lichaam te delen met een leeftijdgenoot die daar ook aan toe is. Als een volwassene zijn of haar seksualiteit opdringt aan een kind, is het alsof hij of zij in één graai het papier van het cadeau afrukt en ermee aan de haal gaat.

Puck denkt dat het misbruik normaal is, ze denkt zichzelf in veiligheid te brengen met 'rondjes door haar hoofd, kleine denkjes', en ze zoekt haar toevlucht in een hongerstaking.

Machteloosheid is een moeilijk te hanteren gevoel. De psyche raakt erdoor overbelast. Zoals de lever het zo zwaar vindt om alcohol af te breken dat hij alle andere gifstoffen even laat voor wat ze zijn, zo raakt het psychische afweersysteem van slag als het geconfronteerd wordt met machteloosheid.

We worden machteloos geboren en zijn voor onze veiligheid lange tijd afhankelijk van de betrouwbaarheid van volwassenen. Langzamerhand krijgen we meer controle, over onze ledematen en over onze omgeving. Toch blijft veiligheid een illusie die elk moment doorgeprikt kan worden. Als dat gebeurt slaat het afweersysteem op tilt. Een te lang aanhoudend te hoog stressniveau maakt vatbaar voor ziektes en ontstekingen. De anorexia zou je kunnen zien als een zelf gekozen ziekte waar het misbruikslachtoffer voor haar gevoel controle over heeft.

Hoe kan een kind dit doorstaan? vraag ik Barendrecht in de uitzending van *Kunststof*. 'Je stapt in een fantasiewereld omdat de werkelijkheid te pittig is. Dat is de overlevingsstrategie van een kind. Dat vind ik er ook mooi aan, dat de geest zo werkt dat je op een bepaalde manier dissocieert', antwoordt ze.

Papa neemt me mee naar de slaapkamer en legt me plat op het grote bed. Ergens in mijn hoofd zit een plek waar het rustig is. Ik kan de plek nu alleen niet vinden. Ik probeer te denken aan alles wat ik weet, ren rondjes door mijn hoofd, kleine denkjes dat gaat nog net. Als een boom rode bladeren heeft is het waarschijnlijk een beuk. Of een rode esdoorn. Fa-douche en -badschuim heeft de wilde frisheid van limoenen. André van Duins Lachcarroussel is het grappigste tv-programma dat ik ken. Sperziebonen, Playmobil, niet alle Molukkers zijn crimineel. Schnitzel. Blondie. Liberty voor een zorgeloze vakantie. Mijn echte vader heet Johan.

In de uitzending vraag ik Kim van Kooten dit fragment voor te lezen. Uiteraard van tevoren ook in overleg met Pauline. Die vindt het prima, maar veelzeggend is, dat ze wil dat Kim de eerste zin weglaat. Die vindt ze te heftig. In die eerste zin staat haar machteloosheid beschreven: ze wordt meegenomen en neergelegd. Daarna staat er hoe ze zich redt.

Met dank aan Philip Kroonenberg, psychotherapeut.

Verwijzingen

Kooten, Kim van. Lieweling. Amsterdam: Lebowski, 2015.

Schilperoord, Inge. Amsterdam: Podium, 2015.